

REFORMÁCIÓ ÉS KÁNON
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
KULTÚRÁKBAN ÉS NYELVEKBEN

TANULMÁNYKÖTET

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

**REFORMÁCIÓ ÉS KÁNON
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
KULTÚRÁKBAN ÉS NYELVEKBEN**

TANULMÁNYKÖTET

SZERKESZTETTE

István Anna

**ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2018**

A kötet megjelenését a Trefort-kert Alapítvány
és a Zuglói Szlovákok Önkormányzata támogatta

SZAKMAI LEKTOROK

Tuska Tünde
Várnai Dorota

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-489-061-4

TARTALOM

ISTVÁN ANNA

A tanulmánykötet elé.....7

NYOMÁRKAY ISTVÁN

A reformáció jelentősége a szellemi életben 9

VIG ISTVÁN

Nyelvhasználat a 16. századi Dalmáciában 15

BAJZEK MÁRIA

Reformáció a 17-18. századi Muravidéken 29

CSÁSZÁRI ÉVA

A 137. (138.) zsoltár szlovák-magyar, katolikus-református viszonylatban 43

PAVIČIĆ MLADEN

Mojca Kumerdej *Kronosz Aratása* című regénye a szlovén reformáció és ellenreformáció tükrében.....53

JAKOVLJEVIĆ DRAGAN

Kiadói és nyomdai tevékenység a szerbek körében a középkor végén és az újkor hajnalán 67

MENYHÁRT KRISZTINA

A protestánsok és a pravoszláv keresztények kapcsolatai az Oszmán Birodalom korában 81

ISTVÁN ANNA

A magyarországi szlovákok evangélikus énekeskönyve és irodalomtörténeti hagyományai 105

RÁGYANSZKY GYÖRGY

A Dűsevní Liszt (1922-1941) mint a muravidéki evangélikus nyelvtervezés forrása 117

DUDÁS ELŐD

A reformáció és a nyugat-magyarországi horvátok.....129

ZSILÁK MÁRIA

A szlovák evangélikus irodalom gyökerei 141

KISS SZEMÁN RÓBERT

Tájérombolás és tájépítés Kollár Észak-itáliai útirajz-ában – Keszthely, Zalavár, Zalaapáti 151

URKOM ALEKSANDER

Vallási terminológia a jelentősebb magyar–szerb két-nyelvű szótárakban 163

JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA

Illúzió és dezillúzió között Comenius A világ útvesztője és a szív paradicsoma című művében 179

DUDÁS MÁRIA

A jó pap is holtig tanul, avagy magyar és bolgár frazémák pap kifejezéssel 193

LUKÁCS ISTVÁN

A horvátok szerepe az erdélyi vallási küzdelmekben a XVII. század első felében 203

MANN JOLÁN

A reformáció eszméjének interpretációja Miroslav Krleža műveiben 213

Tájrombolás és tájépítés Kollár Észak-itáliai útirajz-ában – Keszthely, Zalavár, Zalaapáti

KISS SZEMÁN RÓBERT

Abstract: This paper deals with a specific genre in Kollár's work, namely the travelogue entitled *Journey to Northern Italy* (1843), which is an integral piece of central European travelogues of the 19th century. The study focuses on the analysis of the first stretch of the author's journey on the territory of the Kingdom of Hungary, specifically on the description of the area Zalavár/Mosaburg which belongs to the well-known early medieval settlements of the Cyril and Methodius era. On one hand, in the focus of the author's interest is the method of the space organization of the mentioned travelogue rooted in the Baroque era (first of all the phenomena as enfilade or central organization of the space). On the other hand, the author pays attention to Kollár's efforts how to create a modern Slavic cultural space from the old one as well as with the endeavour of the writer how Slavic cultural space to get rid of captivity of Hungarians.

Keywords: travelogue of the 19th century, cultural space organization, national emblematicism, *Journey to Northern Italy*, the literature of Enlightenment

Az út és az utazás az elvagyódás és menekülés archetípusaként értelmezhető, amely során az ember az időt kívánja térben megragadhatóvá tenni. Hogy mikortól létezik az emberi kultúrában az időnek térként való elgondolása, nehéz megállapítani, a kereszténység történetében azonban tömeges méreteket Nagy Konstantin korában öltött, amikor keresztény zarándokok vándoroltak azon helyszínekre, ahol az üdvtörténet Jézushoz kapcsolódó eseményei lezajlottak. A kollári útirajzok az időnek és a térnek ezt az átválthatóságát állították a szláv nemzeti emblematizmus szolgálatába, amelynek eredményeként ugyan a múltra irányuló, de elsősorban a nemzet jövőbeni érdekeit szem előtt tartó szláv kulturális

utazásról és térről beszélhetünk az *Itáliai útirajz* esetében, amely 1843-ban látott napvilágot Pesten (KOLLÁR 1843).

A 18. század második felében francia és német nyelvterületen népszerűvé vált útirajzok és -beszámolók divathulláma, „nevezetesen: Denon egyiptomi régiségeinek leírása és ábrázolása (DENON 1802), Goethe itáliai utazása (GOETHE 1961), Eberhard (EBERHARD 1832, 1839), Förster (FÖRSTER 1840) és mások Itáliája” (KOLLÁR 1843: VII) minden bizonynyal elérte és magával ragadta már a jénai egyetem egykori hallgatóját is, ugyanakkor azonban még két évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a pesti szlovák evangélikus lelkipásztor útra keljen Itáliába, és élményeit könyv formában is megörökítse. Míg ifjúkori utazásának élményei főleg költői műveibe és a hozzá tartozó *Magyarázatok*ba épültek bele, addig érett férfikorának itáliai élményei önálló kötetben öltöttek testet. Az útirajzok korabeli divatja mögött nyilvánvalóan kitapintható az a társadalmi-szociológiai tény is, hogy az utazás és a hozzá kapcsolódó művelődés lehetősége szélesebb polgári közönség, valamint egyházi és világi értelmiségiek előtt is megnyílt a napóleoni háborúk utáni európai béke időszakában. Ezen utazások elsődleges célpontja a németek számára Itália, elsősorban Közép- és Dél-Itália volt (FITZON 2004), míg a magyarországiak útjai gyakrabban Németországba vagy Franciaországba vezettek. E szempontból Kollár *Észak-itáliai útirajza* a két típus ötvözésének számít, valójában azonban egyfajta, a modern szláv nemzet megteremtését célul kitűző nemzeti emblematizmus részeként képzelendő el (KISS SZEMÁN 2014). A szláv nemzeti emblematizmus számos szállal kötődik a barokk szlavizmushoz (BRTÁŇ 1939), és az alteritással való kapcsolata különösen szoros azokkal a területekkel, ahol a tudományosság és a művészet, az egyes művészeti területek, műnemek és műfajok szinkretizmusa (például a szövegnek és a képiségnek az együttes megjelenése) valósul meg (KNAPP, 2005).

Az útrakelés elsődleges okait közvetlen módon a szerzői narrációból ismerjük meg: Kollár *Útirajza Előszavában* az utazás személyes okaként azt nevezi meg, hogy Vincenc Doležál-

lek, a császári-királyi határőrség felügyelője invitálásának tesz eleget, aki meghívta őt az 1841 szeptemberében tartandó esküvőjére az Alsó-Stájerország-i Rannba (Brežice, Szlovénia) miután bátyjánál, Antonín Doležáleknlál, a pesti Vakok Intézetének igazgatójánál néhány éve tett látogatása alkalmával megismerkedett és barátságot kötött a pesti lelkésszel (KOLLÁR 1843: III).

További okként Kollár hivatkozik az egyházi hivatalából fakadó túlterheltségére is (KOLLÁR 1838), hangsúlyozva, hogy a „szlovák lelkésznek itt nemcsak az egyházközségét és az iskoláját kell pasztorálnia és látogatnia, hanem az itt állomásozó, nagyobbrészt szlovákokból álló katonaságot, ezenkívül nyolc különféle ispotályt és kórházat, amelyek közül négy Pesten, négy pedig Budán található; mindehhez még négy katonai, vármegyei és városi fogdát, ráadásul a koldusok, árvák és hozzájuk hasonló elesettek és szerencsétlenek mindenféle intézetét.” (KOLLÁR 1843: III)

Ugyanakkor az út megvalósulásához a magyarországi evangélikus egyházban zajló aktuális viták is hozzájárultak, amelyekről a Zay Károllyal, az evangélikus egyház világi felügyelőjével folytatott párbeszédéből értesülhetünk. Zay egy reggel ugyanis azt a kérdést szegezte a szlovák lelkésznek, hogy csakugyan a tervezett konvent elől menekül-e Itáliába (KOLLÁR 1843: III). A párbeszédből, amely nincs híján szellemnek és elegáns pengeváltásnak sem, kiderül, hogy vitájuk a református és az evangélikus egyház tervezett uniójáról és Kollár ezzel kapcsolatos szerepvállalásáról szól. Ezzel kapcsolatban Kollár a következőképpen foglalja össze álláspontját: „A szlovákok azon a véleményen vannak, hogy az evangélikus magyarok számban csekélynek és gyöngének érezvén magukat azért akarnak egyesülni a kálvinistákkal, akik szinte valamennyien magyarok, hogy így egyesített erővel annál hevesebben rávessék magukat a szlovákokra, és annál biztosabban elmagyarosíthassák őket.” (KOLLÁR 1843: VI). Kollár tehát mindezen okok együttes hatására döntött úgy, hogy feleségét és leányát hátrahagyva 1841. szeptember 7-én útra kel. Reggel hatkor, mielőtt a pesti pontonhidat

megnyitották volna a hajóforgalom előtt, átkelt a budai oldalra, és a Dunántúlon és Horvátországon keresztül elindult Észak-Itáliába, hogy útja során, amit csak lehet, meghódítson a szláv nemzet és kultúra számára.

A 19. századi nemzeti emblematicus jöcskán merített az alteritás kultúrájából és irodalmából. A barokk grand tour 19. századi szerényebb polgári változata, amelyre Kollár is indult, ezért meglepően sok elemét mutatja az előző korok utazási szokásainak például a mozgássor térbeli megszervezésében is, amely interpretálható akár a barokk térszervezés egyfajta leképződéseként. A barokk térszervezés leginkább is az enfilade, az axiális és centrális terek ritmikus váltakozásán alapul. Az enfilade térszervezés a kevésbé jelentős tereknek, például az egymásból nyíló szalonoknak és szobáknak a tengelyes fölfűzését jelenti. Ezt a fajta térszerkezetet egészíti ki a fontosabb közösségi helyiségek esetében, így például a fogadószalonok, templomok pozicionálásakor az axiális és centrális térszervezés. A nagyobb és fontosabb terek megformáltsága ugyanis, közösségi funkciójuk következtében, alapvetően eltér a személyességet és intimitást biztosító enfilade típusú térszervezéstől. Az *Észak-Itáliai Útirajz* narrátora a Dunántúlon való mozgásakor e térszervezési módokat váltogatja, mégpedig Keszthelyhez közeledvén a következőképpen: Veszprémet elhagyva gyors egymásutánban, azonos ritmusban követi egymást Vigántpetend és Kapolcs, majd az utazó elhalad a hegyesdi, a gyulakeszi és szigligeti várak mellett, s végül Balatonedericsbe ér. Az enfilade-szervezésű téren átvágva az egyes helyszíneken csupán egy-egy benyomás rögzül: Vigántpetend és Kapolcs esetében a köves, terméketlen talaj, a várak esetében a várromok festőisége, Edericsben a fecskék tömeges készülődése a költözéshez. Ez utóbbiban az elbeszélő azzal a sóhajjal kíséri a madarak gyülekezését, hogy hiába a technikai haladás (a vasút és a gőzhajó), a fecskék még mindig gyorsabban érkeznek úticéljukhoz. Keszthelyre érve azonban a gyors előrehaladó mozgás megtorpan, az elbeszélő figyelme kiélesedik, a tér kiszélesedik: ennek egyértelműen az az oka, hogy az elbeszélő számára fontos

tájegységbe, mégpedig szláv kultúrtájba lép be. Kollár egy fogadói beszélgetésből értesül arról, hogy Zalavárott – a kor szóhasználatában – „régiségeket” találtak. Ezért fogatot bérel, és másnap Zalavára utazik, onnan meginvitálják Zalaapáti monostorába, majd pedig visszatér Keszthelyre, hogy másnap innen indulva másodszor is elhaladjon Zalavár mellett, miközben útját Nagykanizsa és Horvátország felé folytatja.

A fecskék gyülekezése a balatoni falu partján így kettős értelemben is megelőlegezi az elbeszélő utazását, azaz ilyen értelemben emblematikus: egyrészt jelenti az ellenséges környezet elhagyását, másrészt előrevetíti a megérkezést a klaszszikus területekre, amelyeket az elbeszélő bevallottan igyekszik elszlávosítani. A gyülekezés azonban még a készülődést jelenti, és ebben az értelemben a fecskecsapat gyülekezése előképévé válik a Kollár által Zalavárott és környékén leírt körnek: a szláv történelem kölcsönöz jelentőséget a helynek, aminek következtében az eddigi enfilade jellegű térszervezés centrálissá alakul: a kör középpontjában Zalavár áll, amely a Pribina- és Kocel-féle politikai hatalom, valamint a szláv apostolok vallási-nyelvi-kulturális erejének tárgyasulása. A szöveg közvetítette axiális és centrális térszervezést Kollár vizualizálja is a sajátkezűleg készített, és a nyomtatásba is bekerült térképpel, amelyen egy téglalap alaprajzú, tengelyes szervezésű erődítményt ábrázol, benne egy hasonló térszervezésű bazilikát, amelyet négy kör alakú bástya határol az egyenesek találkozási pontján, belsejében pedig egy félkör alakú apszis/kápolna egészít ki. Ez a zalavári térszervezési modell megismétlődik a teljes utazás vonatkozásában is: az enfilade linearitást, amelyet időnként megszakítanak a zalavári - zalaapáti - keszthelyi kiránduláshoz hasonló centrális mozgások, végül egy még nagyobb, teljes körbe szervezi az elbeszélő, hiszen útja Horvátországon keresztül Észak-Itáliába, majd onnan Tirolba, Bajorországba vezet, ahonnan pedig Pestre tér vissza. E nagy közép-európai kör tehát azzal a céllal készül, hogy, amint arra az útirajz hosszú, barokkos címének második fele is rávilágít, ezeket a területeket bejárva

„különös figyelmet fordítson a szláv elemekre” („*se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly*”).

A keszthelyi-zalavári útszakaszt két helyszín és történet keretezi. Az első a veszprémi főtéren játszódik, ahol Kollárt két nagyvelegi paraszt szólítja meg, s mint régi ismerősüknek elpanaszolják, hogy az evangélikus egyház fórumain továbbra is hiába próbálják meg elérni, hogy szlovák anyanyelvű lelkipásztort kapjanak. Ennek kapcsán a beszélgetésben föllevenítik a lajoskomáromi esetet, amikor is Veszprémben úgy megkorbácsoltak egy szlovákot, hogy az belehalt sérüléseibe. A veszprémi történetből Kollár arra következtet, hogy „több hasonló csehszlovák és vend falu is megbújjik a nemzeti örület és nyelvi tirannizmus alatt” (KOLLÁR 1843: 7). Kollár az eset miatt a vármegyét hibáztatja: meglátása szerint nem békés polgárokat kellene büntetnie csak azért, mert vállalják nemzetiségi hovatartozásukat, hanem a bakonyi betyárokat, akik rendre veszélyeztetik az utazók életét. A Veszprémtől az országhatárig tartó útszakasz másik végén a Mura folyó állja az utazó útját, amelyen révészek szállítják át az utasokat. A leírás szerint a magyar révész és felesége óriási patáliát csapott, amiért az esti órákban érkező utazók még aznap át akartak kelni a túlpartra. A nagy „teremtettézzessel, baszdmegeléssel és kutyalelkezéssel” (KOLLÁR 1843: 19) járó hajcihőt a folyó túloldalon meghallotta a horvát révész is, aki viszont készséggel átsegítette őket a túlsó partra, ahol is az utazók megkönnyebbulten maguk mögött hagyták Magyarországot.

E dunántúli szlovákok sérelmeivel és a magyar révész kulturálatlanságával keretezett magyarországi útszakasz tehát azt a barokk szlavizmusban elterjedt toposzt eleveníti meg, mely szerint az óslakos szlávtság a maga alávetettségében senyved a keletről érkezett, erőszakos és barbár hódítók uralma alatt. E koncepcióban a szláv óslakosság a terület igazi birtokosa, övé az itt fellelhető kulturális örökség, ő alakította a tájat a kultúrtájjá. A barbár magyarok számára a keresztény múlt, kultúra és táj nem értelmezhető, ezért szabadon prédálható és pusztítható. A keresztény kultúrtáj és a barbár hódítók toposza nem újkeletű az európai kultúrában: a kis-ázsiai

és észak-afrikai keresztény közösségek arab hódításáig vezethető vissza. Erre a toposzra épült rá Közép-Európában a törökidulás következményeként az ún. németországi Türkenliteratur is. Kollár a barbár népet, jelen esetben a zalai magyar embereket a következőképpen írja le: „Csaknem egész Zala megyében nem láttunk barátságos és szép arcot. A lakosok alacsony növésűek, erős testalkatúak, többé-kevésbé egyforma arcúak, komorak, ruházatok Milfay-szerű, piros csíkokkal díszített szőnyeg.” (KOLLÁR 1843: 8). (Milfajt Ferkó Sobri Jóska betyár alvezére volt.)

A kollári politikai és kulturális koncepcióban a 30-as évektől fogva figyelhető meg az az erőteljes fordulat, amelynek következtében az első számú ellenkultúra (ROSZAK 1969) pozícióját a némettől a magyar veszi át: ettől fogva a szláv kultúra elsősorban a magyarral szemben definiálja önmagát. Az ellenkultúra pedig megvetendő, elutasítandó és pusztítandó mind a táj, mind a tárgyak, mind pedig a szellem vonatkozásában.

Az ellenkultúra tájra való kivetítésének példájával szolgál Kollár a keszthelyi Georgikon és környéke bemutatásakor is. „Az itteni Georgikon (azonban) a környező táj szépítésére és művelődésére semmilyen hatással sem volt. Mert az itteni utak rosszak, a kertek és szőlőskertek kerítései a régiségtől korhadnak: a mezőgazdaság és a szőlészet úgy berendezett, mint máshol. Maga az intézmény is rossz állapotban található; piszok az udvaron, a falakon és az iskolákban: ennek ellenére a múlt évben a diákság 63 főt számlált.” (KOLLÁR 1843: 8) Salesius Gáspár, a zalaapáti bencés jószágigazgató tudatlan ember, akinek fogalma sincs a zalavári romterület kulturális jelentőségéről. Ugyanakkor, és ez jó hír a némettség számára, Kollár fogadóbeli német beszélgetőtársát (egy közelebről nem ismert Speil nevű urat) szemrevaló és a többi vendégnél (értsd magyaroknál) műveltebb és beszédesebb férfiként írja le, aki megerősíti az elbeszélő reményeit, hogy Zalavárott „régiségeket” talál, ugyanakkor azonban figyelmezteti, hogy az ellenkultúra elnyomószerve, a vármegye már elrendelte a zalavári romok építőanyagként való fölhasználását egy új országot megépítésére (KOLLÁR 1843: 9).

A zalavári kirándulás legfontosabb küldetése ettől fogva a magyar fogságban lévő táj fölszabadítása lesz. A zalavári romterület mint fontos szláv kultúrtáj beemelődik a modern szláv nemzeti emblematizmusba. Kollár a negyvenes évekre már aprólékosan kidolgozta a szláv nemzeti emblematizmus számos területét. Megjelentette a *Szlávia leánya* második, bővített kiadását a hozzá tartozó *Magyarázatokkal* (KOLLÁR 1832), valamint megalkotta a szláv kulturális kölcsönösség elméletét (KOLLÁR 1837), amellyel fölvaltotta az alteritásból örökölt hunagrizmust: eszerint a nyelvi és kulturális cseh-szlovakizmus és illírizmus helyettesíti majd a latint a magyarországi szlávoknál. A politikai hungarus-tudat helyébe pedig a szlávság politikai összetartozásának egyelőre imaginárius eszméjét iktatta be a koncepcióba. Gajjal ellentétben, aki 1841-es oroszországi útjáról komoly pénzbeli támogatással tért vissza, nem maradtak fenn dokumentumok arra vonatkozóan, hogy Kollár orosz ügynök lett volna, ugyanakkor a „szláv kulturális kölcsönösség” koncepcióját a magyar szellemi közegben gyakran illették pánszláv jelzővel, Kollárt pedig a kortárs szellemi életben orosz ügynökként tartották számon. Kollár ugyanakkor a másik oldalon – a magyarországi szláv értelmiségiek jelentős részéhez hasonlóan – rettegett a reformkor „magyarmániájától”, magánéletében folytonos menekülésre, az állami és egyházi életben pedig állandó védekezésre kényszerült. Ilyen körülmények között tehát természetes, ha *Észak-itáliai útleírása*-t is a személyes és a nemzeti exodus kulturális modelljeként tárgyaljuk. Ebben a modellben pedig a szláv kultúrtáj politikai és etnikai határok fölötti imaginárius fenoménná válik, amely ugyan látszólag magában foglalja Magyarország nyugati felét, Észak-Itáliát és Bajorországot is, ám valójában minden reális tér fölött és a jelenidejűséget meghaladó múlt és jövő síkján helyezkedik el.

Az elbeszélőt félelme, hogy lelepleződik nemzeti és nyelvi hovatartozása, az útleírás magyarországi szakaszán folytonos mimikrire kényszeríti, amely ebben az esetben azt jelenti, hogy Kollár megkísérli elaltatni az ellenkultúra képviselőinek a gyanúját, hogy utazásának célja a modern szláv nemzet

megképzése volna. A mimikri egyik jól bevált technikájának az bizonyul, hogy a narrátor a modernitás korából tudatosan visszatér az alteritáshoz. Kulturális szempontból ez a hun-garus-tudat fölelevenítését jelenti, nyelvi szempontból pedig a közös magyarországi kulturális nyelvnek, a latin szerepének a hangsúlyozását. Nem problémátlan a dunántúli katolikus közeg egyházi túlsúlyának kezelése sem – ezt Kollár saját evangélikus identitásának elhallgatásával oldja meg, miközben a középkori katolicizmus egységére alapozza megtévesztő kulturális hadműveleteit. Célja elérésének érdekében úgy tesz, mintha egyformán érdekelnék a koraközépkori szláv, a középkori és barokk építészeti emlékek, és nekilát, hogy ennek jegyében lemásolja a zalaapáti könyvtár egyik ilyen témájú kéziratát.

Szintén a szláv kultúrtáj felszabadítását szolgálja az elbeszélő argumentációs rendszerének egy másik eleme, amikor is a nagy nyugat-európai nemzetek éppen alakulófélben lévő örökségvédelmére hivatkozik. Eszerint ezek a nemzetek tetőket és épületeket ácsolnak azon becses emlékeik fölé, amelyeket meg szeretnének óvni a pusztulástól.

További tájfelszabadítást jelentő eszköznek tekinthetjük a Kollár által is lelkesen művelt „régiségtan”-t, amely a modern filológia és régészet prototudományának tekinthető: Kollár modern filológiai eszközökkel, a korabeli források, mint például a salzburgi krónikás megidézésével kapcsolja vissza Mosaburg örökségét a német kultúrtörténetbe, s így módon szabadítja ki a barbár keleti nép tudatlanságának fogásából. A zalavári romterület pontos dokumentálásával és alaprajzának közlésével az elbeszélő rögzíti a látott állapotot, amely azt a célt szolgálja, hogy ettől fogva minden változás érzékelhető és számonkérhető legyen.

Végül a politikai befolyásolás/lobbizás eszköztárát is igénybe veszi, hiszen a zalavári romok épségének megőrzése érdekében nem kisebb alakhoz, mint Deák Ferenchez fordul egy német nyelvű levélben, aki ekkor Zala vármegye tisztviselője volt. (A levél cseh változatát természetesen belekomponálja az útleírásba is.)

A tér alapvető mozdulatlansága és az elbeszélő mozgás-sora bonyolult kölcsönhatásba kerül egymással, amelyhez számos olyan pszichológiai mozzanat is társul, amelyből az elbeszélő által felvett szerepekre és (ál)arcokra következtethetünk. Az első helyszínen, Veszprém-ben, rögvest az elbeszélő nárcisztikus tökéletességébe ütközünk, amikor egy lapalji jegyzetben a fiatal szlovákoknak önmagát állítva példaképül elmondja, milyen kitűnően rajzol, és mennyi mindent lerajzolt Körmöcbányától kezdve ezen *Útirajzáig*. Ezek után a felvilágosult demokrata szerepében prezentálja önmagát, amint a nagyvelegi parasztok megszólítva őt a keze után kapnak, hogy megcsókolják. Ezt a feudális gesztust az elbeszélő azzal a magyarázattal utasítja el, hogy a férfiak közötti kézcsók számára visszatetsző. Előtte azonban még kioktatja a veszprémi kórus olasz származású vezetőjét, hogy ne szégyellje a vele való kommunikációban cseh anyanyelvét használni. Keszthely etimológiája kapcsán a nagy nyelvész halljuk, amint a 'kostel' (templom) szóból eredezteti a város nevét. Bogyai szolgabíró, Göncz Adalbert zalavári plébánost és Salesius Gáspár bencés jószágigazgatót az ósláv kulturális hagyomány lelkes apostola arra akarja rávenni, hogy akadályozzák meg a zalavári romterületen a kövek kitermelését. E szerepében szinte extatikus állapotban láttatja magát, amint Krisztushoz hasonlóan „ünnepélyes szigorúsággal és szent hevülettel” (KOLLÁR 1843: 10) úzi el a templomtól a kufárokat. A következő mondatokban a jól értesült hírlap olvasót és a műemlékvédelem ősatyját látjuk, amikor párizsi példára hivatkozva állítja, hogy a francia főváros régi épületeit szeszgyáros telekspekulánsok semmisítik meg. Az ezt követő oldalon szláv Schliemannként ás, mér és rajzol, hogy megmentse a szláv Tróját a széthordástól.

Kollár tehát rombol és épít. Rombolja a magyar táj szerkezetét, hogy előkerüljön a textúrájából az elfedett szláv kultúrtáj. A felfedett szláv kultúrtáját pedig megkísérli kiemelni a magyar környezetéből, hogy betagozhassa az egyelőre még nem létező, imaginárius Szláviába.

E szándék- és cselekvéssor a magyar környezetben akarva-akaratlanul is folytonos mimikrire kényszeríti a narrátort,

amely egyrészt építi az elbeszélőt, hiszen új és új szerepeket játszat el és álarcokat tetet föl vele, ugyanakkor ezzel párhuzamosan elfedi az eredeti narrátort, és ezzel alapvetően rongálja az arcát. Az elfedett testből és a maszkokkal eltorzított arcból épül föl az az imaginárius lény, aki valójában már nem azonos eredeti önmagával, hiszen ha tükörbe pillantana, saját vonásai helyett önmaga halotti maszkja tekintene vissza rá. Ebben az értelemben állíthatjuk, hogy az útleírás éppúgy, mint bármely önéletírás – Paul de Mannal szólva – „éppannyira megfoszt és alaktalanná tesz, mint amennyire helyreállít. (...) elleplezi, hogy a szellemi arcukat megrongálódását okozza” (MAN 1997: 93-107).

IRODALOM

- EBERHARD August Gottlob, 1832: *Italien wie es mir erschienen ist I-II*. Halle: E. Heynemann.
- DENON Dominique Vivant, 1802: *Voyage dans la Basse et Haute - Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte*, I-II.
- –, 1803: *Reise in Nieder- und Ober-Aegypten, während der Feldzüge des Generals Bonaparte*. Aus dem Französischen übersetzt und mit einigen Anmerkungen begleitet von Dietrich Tiedemann fürstl. hessischem Hofrath und Professor der Philosophie in Warburg. Mit acht Kupfern. Berlin, in der Vossischen Buchhandlung.
- FITZON Thorsten, 2004: *Reisen in das befremdliche Pompeji. Antiklassizistische Antikenwahrnehmung deutscher Italienreisender 1750–1870*. de Gruyter Verlag
- FÖRSTER Ernst Joachim, 1840: *Handbuch für Reisende in Italien*, München: Számomra csupán a könyv nyolc évvel későbbi, 4. kiadása volt hozzáférhető: FÖRSTER Ernst Joachim, 1848: *Handbuch für Reisende in Italien von dr. Ernst Förster*. Vierte verbesserte und vermehrte Auflage. Mit einer Wegweiser für Leidende von Dr. Rudolf Wagner Professor der Medizin in Göttingen. Mit vielen Karten und Plänen. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.

- GOETHE Johann Wolfgang von, 1961: *Utazás Itáliában*. Budapest: Magyar Helikon.
- KISS SZEMÁN Róbert, 2014: *Slovanský Goethe v Pešti*. Národní emblematizmus stredoevropských Slovanů. Praha: Akropolis.
- KNAPP Éva, 2005: *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI-XVIII. században*. Budapest: Universitas Könyvkiadó.
- KOLLÁR Ján, 1832: Výklad čili Přjmětky a Wyswětlivky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdwkem drobňějšch básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára. W Pešti tiskem Trattnera a Károliho.
- , 1837: Ueber die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation. Von Johann Kolár. (Aus dem Slawischen, in der Zeitschrift Hronka gedruckten, ins Deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser.) Pesth, 1837. Gedruckt mit von Trattner-Károlyischen Schriften.
- , 1843: Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841. konanau a sepsanau od Jana Kollára. S Wyobrazeními a Přílohami též i se Slowníkem slawjanských umělcůw všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšimu wěku, s krátkým žiwotopisem a udáním znamenitějšich, zwláště národních, wýtworůw. W Pešti. Tiskem Trattner Károlyiho.
- MAN Paul de, 1997: Az önéletrajz mint arcrongálás. *Pompeji* 8(1997) /2–3. <http://www.irodalomelmelet.atw.hu/deman.pdf> Utolsó letöltés: 2016. 04. 20.
- ROSZAK Theodore, 1969: *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthfull Opposition*. Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press.

A tanulmány az NKFIH (K-124873 sz.) Hungarikumok Ján Kollár életművében című kutatási program keretében született.